

Interventie

LOGO 3000

Erkenning

Erkend door Deelcommissie ontwikkelingsstimulering, onderwijsgerelateerd en jeugdwelzijn d.d 08-06-2017

Oordeel: Goed onderbouwd

De referentie naar dit document is: D.v.d. Nulft & M. Verhallen (april 2017).

Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'LOGO3000'. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies.

Inhoud

Samenvatting	4
Korte samenvatting van de interventie	4
Doelgroep	4
Doel	4
Aanpak	4
Materiaal	4
Onderbouwing	4
Onderzoek	5
1. Uitgebreide beschrijving	6
Beschrijving interventie	6
1.1 Doelgroep.....	6
1.2 Doel	7
1.3 Aanpak.....	7
2. Uitvoering	11
3. Onderbouwing	14
4. Onderzoek	19
4.1 Onderzoek naar de uitvoering.....	19
4.2 Onderzoek naar de behaalde effecten.....	19
5. Samenvatting Werkzame elementen	21
6. Aangehaalde literatuur	22

Samenvatting

Korte samenvatting van de interventie

De BAK is ontwikkeld door de Universiteit van Amsterdam en bevat de 3000 belangrijkste woorden die kinderen moeten kennen als ze naar groep 3 gaan. LOGO 3000 biedt deze woorden op een speelse en inspirerende manier aan kinderen aan waarbij gerichte aandacht is voor een gestructureerde kennisopbouw achter de woorden. De interventie is bedoeld voor peuters en kleuters en heeft als doel bestaande woordenschatachterstanden te verkleinen zodat zij succesvol het vervolgonderwijs vanaf groep 3 van het basisonderwijs kunnen volgen.

Doelgroep

LOGO 3000 is bedoeld voor peuters (2-4 jaar) en kleuters (4-6 jaar) met een woordenschatachterstand die gebruik maken van een kinderdagverblijf, peuterspeelzaal of in groep 1 of 2 van de basisschool zitten. Ouders vormen de intermediaire doelgroep.

Doel

Het doel van LOGO 3000 is om bestaande woordenschatachterstanden bij jonge kinderen te verkleinen zodat zij succesvol het vervolgonderwijs vanaf groep 3 van het basisonderwijs kunnen volgen.

Aanpak

LOGO 3000 leert jonge kinderen op een speelse manier de 3000 basiswoorden van de Basiswoordenlijst voor Amsterdamse Kleuters (de BAK; Mulder, Timman & Verhallen, 2009). Deze 3000 woorden worden in een doorgaande lijn van het kinderdagverblijf/peuterspeelzaal naar groep 1 en tot slot naar groep 2 behandeld. Leidsters en leerkrachten kunnen deze 3000 woorden met behulp van onder andere praatplaten, woordwebben en woordkalenders flexibel, binnen thema's of het bestaande curriculum aanbieden. Ouders worden middels ouderbijeenkomsten betrokken.

Materiaal

LOGO 3000 heeft een handleiding voor leidsters en leerkrachten. Daarnaast bestaat het materiaal uit leerkrachtkaarten, woordclusters, praatplaten, tekeningen en woordkalenders. Al het beeldmateriaal is ook digitaal te vertonen op het smartbord. De digitale component bevat verder een leerlingomgeving met woordspelletjes voor extra herhalingsactiviteiten, waarmee niet alleen op school maar ook thuis geoefend kan worden en een digitale leerkrachtomgeving. De leerkrachtomgeving bestaat uit een leerling-registratieprogramma, een woord-zoekprogramma, een digitale toetsmodule en powerpoints voor ouderbijeenkomsten.

Onderbouwing

De BAK is ontwikkeld door de Universiteit van Amsterdam en bevat de 3000 belangrijkste woorden die kinderen moeten kennen als ze naar groep 3 gaan. LOGO 3000 biedt deze woorden op een speelse en inspirerende manier aan kinderen aan waarbij gerichte aandacht is voor een gestructureerde kennisopbouw achter de woorden. Door *intentioneel* woordenschatonderwijs wordt de woordenschat van kinderen vergroot. Daarnaast zorgt de interactieve verwerking van de woorden ervoor dat de taalvaardigheid van kinderen gestimuleerd wordt en dat kinderen *incidenteel* nieuwe woorden en betekenissen bijleren uit een begrijpelijke context.

Onderzoek

In 2014 is een groot gebruikersonderzoek naar LOGO 3000 onder 91 verschillende onderwijsinstellingen gedaan waaruit blijkt dat leidsters en leerkrachten die werken met LOGO 3000 merken dat hun kinderen veel meer woorden leren, een beter kennisbegrip achter de woorden opbouwen, de aangeboden woorden meer actief gebruiken en veel plezier hebben gekregen in woorden leren (Kassem, 2014). Onderzoek naar Met Woorden in de Weer, dat de grondslag vormt voor het materiaal van LOGO 3000, laat zien dat de woordenschat van kinderen verbeterde. Niet alleen leerden zij meer woorden, ook de kwaliteit van de woordenschat nam toe (Bulters & Vermeer, 2007; Verhallen & Van der Zalm, 2005).

1. Uitgebreide beschrijving

Beschrijving interventie

1.1 Doelgroep

Uiteindelijke doelgroep

LOGO 3000 is ontwikkeld voor peuters (2-4 jaar) en kleuters (4-6 jaar) met een woordenschatachterstand op kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en in groep 1 en 2 van de basisschool. In de afgelopen jaren is LOGO 3000 ook voor onderbouwleerlingen in het speciaal onderwijs succesvol gebleken.

Intermediaire doelgroep

De intermediaire doelgroep bestaat uit de ouders van deze kinderen.

Selectie van doelgroepen

LOGO 3000 kan op elk kinderdagverblijf, peuterspeelzaal of basisschool uitgevoerd worden en wordt gegeven aan alle kinderen in de groep/klas. Kinderen met een woordenachterstand zijn echter de specifieke doelgroep, zij zullen dan ook het meest profiteren van de interventie.

Pedagogisch medewerkers en leerkrachten kunnen kinderen met een woordenschatachterstand herkennen op grond van een aantal kenmerken. Kinderen die niet voldoen aan de volgende kenmerken behoren tot de doelgroep:

- peuters/kleuters kunnen de woorden in vragen en opdrachten begrijpen;
- peuters/kleuters kennen genoeg woorden om de voorleesverhalen te volgen;
- peuters/kleuters kunnen de hulp van anderen invoeren;
- peuters/kleuters kunnen meepraten in de één-op-één-gesprekjes en in groepsgesprekken;
- peuters/kleuters scoren voldoende op de TAK, de CITO woordenschattoets of de TvK (checklist Basiswoordenschat, kwaliteitskaart, PO-raad).

Betrokkenheid doelgroep

Het materiaal is ontwikkeld naar aanleiding van vragen uit de praktijk naar concreet uitgewerkt materiaal voor bij de BAK-lijsten. De BAK-lijsten staan in het onderwijs bekend als 'de placemats' en bestaat uit twee lijsten losse woorden. Leerkrachten hebben te weinig tijd om deze 3000 woorden te clusteren, er beeldmateriaal bij te vinden, woordwebben en praatplaten te maken en scripts uit te schrijven. De aanpak Met Woorden in de Weer vormde de grondslag voor het materiaal van LOGO 3000. Een groot aantal leerkrachten van groep 1 en groep 2, die de training Met Woorden in de Weer hebben gevolgd, hebben meegewerkt aan de ontwikkeling van het materiaal van LOGO 3000.

1.2 Doel

Hoofddoel

Het doel van LOGO 3000 is om bestaande woordenschatachterstanden bij jonge kinderen te verkleinen zodat zij succesvol het vervolgonderwijs vanaf groep 3 van het basisonderwijs kunnen volgen. Toekomstige leerproblemen, die als onderliggende oorzaak een woordenschatproblematiek in zich hebben, kunnen daarmee zo veel mogelijk voorkomen worden.

Subdoelen

Dit hoofddoel wordt bereikt door de volgende subdoelen bij de uiteindelijke doelgroep:

- Kinderen kennen en begrijpen (passief) de 3000 woorden van de BAK en gebruiken in hun eigen taalgebruik (actief) een deel van de woorden. Kinderen gaan de actieve woorden gebruiken als dat in de context wordt gevraagd. Hoeveel dit er zijn, is dus afhankelijk van de omstandigheden van het kind. De passieve woordenschat is als volgt onderverdeeld:
  - peuters kennen 500 woorden voordat zij naar groep 1 van het basisonderwijs gaan;
  - leerlingen van groep 1 kennen 1500 woorden voordat zij naar groep 2 gaan;
  - leerlingen van groep 2 kennen 3000 woorden voordat zij naar groep 3 gaan.
- Kinderen hebben een diepe woordkennis. Dit betekent dat kinderen aan de verworven woorden een breed scala van betekenisaspecten kunnen toevoegen en een goed gestructureerd woordkennisnetwerk hebben opgebouwd. Een appel is bijvoorbeeld ook 'fruit', 'gezond', 'rond' en 'heeft een schil'.

Subdoelen voor de intermediaire doelgroep zijn:

- Ouders begrijpen het belang van woordenschat voor de ontwikkeling van hun kind.
- De taalomgeving thuis is verrijkt. Dit blijkt uit het gebruik van speelleerboekjes, prentenboeken et cetera thuis.

Er wordt binnen LOGO 3000 gewerkt met een doeltreffende didactiek, de viertakt, waarbinnen het controleren of kinderen de aangeboden woorden kennen is opgenomen. Daarnaast bestaat de mogelijkheid om extra curriculum afhankelijke toetsen te maken met behulp van de digitale toetsmodule. Kinderen kunnen individueel deze toetsen digitaal maken. De resultaten worden automatisch verwerkt in het leerlingvolgsysteem van LOGO 3000.

1.3 Aanpak

Opzet van de interventie

De leidster of leerkracht biedt de kinderen intentioneel en op een speelse manier de LOGO 3000 woorden van de BAK aan. De leidster of leerkracht vlecht deze basiswoorden binnen de bestaande dagelijkse routine in en biedt ze gedurende het schooljaar at random aan of geïntegreerd binnen de lessen, de thema's en de prentenboeken. Hij/zij kan op basis van de eigen planning de materialen uit de mappen halen en de activiteiten direct uitvoeren.

LOGO 3000 kan gebruikt worden naast veelgebruikte VVE-programma's (Voor- en Vroegschoolse Educatie), maar kan ook zelfstandig uitgevoerd worden. De interventie begint idealiter op het kinderdagverblijf of de peuterspeelzaal en wordt in een doorlopende lijn aangeboden in groep 1 en tot slot groep 2 van het basisonderwijs. Er is een mogelijkheid om de lijn door te laten lopen in groep 3 (met de materialen van LOGO-groep 3). Op het kinderdagverblijf/peuterspeelzaal leren kinderen 500 woorden, in groep 1 krijgen kinderen 1000 woorden aangeboden en tot slot leren zij in groep 2 de laatste 1500 woorden. Het materiaal waarmee de woorden worden aangeboden is handzaam verdeeld over de vier seizoenen, elk seizoen bestaat uit tien weken. De woorden in een tijdvak zijn niet per se seizoensgebonden. De indeling moet dan ook meer gezien worden als een praktische tijdsaanduiding om de doelen te halen.

De opzet is als volgt:

- Stap 1: De leidster/leerkracht bekijkt eerst alle woorden die in het seizoen worden aangeboden en houdt daarbij de groep voor ogen. De woorden die iedereen kent, kunnen worden afgevinkt op de registratielijst. Als er enkele kinderen zijn die bepaalde woorden nog niet kennen, worden die woorden alleen aangeboden in een klein groepje.
- Stap 2: De woorden die overblijven worden per week over een periode van tien schoolweken ingepland. Hierbij kan worden uitgegaan van:
  - a) de methode, thema's en voorlees- en prentenboeken;
  - b) de aangegeven volgorde van LOGO 3000.
- Vervolgstep 2a: De leidster/leerkracht bekijkt in de geplande activiteiten welke woorden belangrijk zijn om geïntegreerd aan te bieden. Deze woorden worden per week ingepland en gekoppeld aan de activiteit. De overige woorden worden at random per week ingepland.

Het betrekken van de ouders

Voor ouders wordt elk kwartaal een oudermiddag of -avond georganiseerd, wat neerkomt op vier ouderbijeenkomsten per jaar. Hierin worden zij geïnformeerd over het belang van een goede woordenschatontwikkeling en leren ouders hoe ze thuis kunnen omgaan met de speel-werkbladen die hun kinderen van school mee naar huis nemen. In deze bladen komen de woorden die kinderen op school hebben geleerd terug. Daarnaast zorgt de school ervoor dat ouders af en toe de mogelijkheid krijgen om in de klas, samen met hun kind, te praten over de woorden van de woordmuur. Additioneel bestaat de mogelijkheid dat ouders samen met hun kinderen thuis de woorden inoefenen middels een digitaal spelletjesprogramma en/of de speelleerboekjes. De leerkracht selecteert vooraf woorden om in te oefenen en nodigt digitaal ouders uit om daar mee aan de slag te gaan.

Inhoud van de interventie

De 3000 woorden van de BAK worden niet allemaal op dezelfde wijze aangeboden, bij LOGO 3000 wordt verschillende didactieken ingezet:

1. **Robuust woorden onderwijzen** zoals uitgewerkt in de didactische aanpak 'Met Woorden in de Weer'. Dit houdt in dat woorden systematisch worden aangeboden in clusters en dat middels 'de drie uitjes (uitbreiden, uitbeelden, uitleggen) de achterliggende woordbetekenissen en betekenisrelaties tussen woorden binnen het cluster voor het voetlicht komen, zodat kinderen diepe woordkennis opbouwen. Logo3000 voorziet in alles voor het robuust onderwijzen van woorden in de vorm van leerkrachtkaarten én woordwebben.
  - Op de leerkrachtkaarten is een cluster van woorden (woorden die met elkaar te maken hebben) kant en klaar uitgewerkt. Elk van de vier fasen van het viertakt model voor woordenschatonderwijs is ingevuld (voorbewerken, semantiseren, consolideren en controleren)
Het *voorbewerken* en het *semantiseren* is woordelijk uitgeschreven, zodat de leidster/leerkracht in 2 minuten de betekenissen met concreet materiaal én de illustraties op de woordwebben, de betekenissen en betekenisrelaties kort en helder kan uitleggen en uitbeelden. De woordwebben zijn grote platen waarop de clusterwoorden zijn afgebeeld, en waarbij tegelijkertijd de betekenissen en de achterliggende betekenisrelaties tussen de woorden, in beeld is gebracht door 'graphic organisers'. Deze zogenoemde spinnen, kastjes, trappetjes of parachutes laten in één oogopslag zien dat de woorden als een kennisnetwerk bij elkaar horen. Woorden als 'plat' en 'bol' zijn bijvoorbeeld op één plaat te zien in een woordkast. De woorden en betekenissen van 'materialen, stof, plastic en glas' worden zichtbaar in een woordparachute. De woordwebben krijgen een plaats op de woordmuur en worden tijdens de interactieve verwerking en het consolideren actief ingezet. Voor de interactieve verwerking kan de leerkracht kiezen uit een aantal suggesties en vragen om een leerlinggesprek te initiëren.

Voor de laatste twee fasen van de 4-takt (het *consolideren* en *controleren*) zijn voor elk cluster op de leerkrachtkaart een aantal gevarieerde didactische suggesties uitgewerkt.

Een voorbeeld van robuust onderwijzen: Een woordcluster als bijvoorbeeld 'veilig en gevaarlijk' kan ingepast worden in het thema 'verkeer'. Met behulp van de leerkrachtkaart worden deze woorden in duidelijke samenhang kort gepresenteerd. De leerkracht volgt het script op de leerkrachtkaart en beeld live iets gevaarlijks uit (hoog op een trap of een tafel gaan staan), terwijl hij/zij de woorden tegelijkertijd semantiseert middels de uitleg op de kaart (duur ongeveer 2 minuten) en het tonen van de illustraties op het woordweb. Door deze 'dual-code' aanpak (uitbeelden en uitleggen tegelijkertijd) wordt de betekenis voor de kinderen helder. Vervolgens gaan de leerlingen actief aan de slag met de woorden. Tijdens de interactieve verwerking praten ze over de aangeboden woorden en verbreden de betekenis naar andere contexten, bijvoorbeeld of het 'veilig' of 'gevaarlijk' is om buiten te spelen, of je wel of niet een helm moet opdoen tijdens het fietsen, of het wel 'veilig' is om alle dieren zomaar te aaien. Door de daaropvolgende dagen woorden te consolideren, zorgen leerkrachten ervoor dat kinderen daadwerkelijk de nieuwe woorden en betekenissen gaan onthouden. De woorden 'veilig' en 'gevaarlijk' worden inge oefend door gerichte, vrolijke consolideerspellen, het taalgebruik van de leerkracht tijdens (thema-) activiteiten en soms gekoppeld aan geletterdheids-activiteiten. Tijdens het 'praten over de woorden' en het 'spelen met de woorden' kunnen de leerlingen steeds afkijken op de woordmuur waar de woorden, plaatjes en betekenissen zichtbaar zijn in het woordweb.

2. **Supersnel woorden onderwijzen.** Niet alle woorden behoeven een uitleg. Sommige woorden kunnen het makkelijkst worden gesemantiseerd door aanwijzen en labelen. Het gaat niet zozeer om de opbouw van diepe woordkennis, maar om weten waarnaar een woord verwijst (bijvoorbeeld: 'dit is een vensterbank', dit is een 'tekening', dit is 'vuur'). Voor het snel labelen van woorden zijn praatplaten beschikbaar waarop labelwoorden van een bepaald thema, bijvoorbeeld 'kleine dieren', op een vrolijke plaatplaat bij elkaar staan. Op de plaat staan foto's van kleine dieren en daarbij zijn de woorden beschreven, zoals 'de rups', 'de spin' en 'het spinnenweb'.

Een voorbeeld van supersnel woorden onderwijzen: Op de praatplaat 'alles groet en bloeit' staan foto's van verschillende soorten bloemen en bomen. De leerlingen hoeven geen diepe woordkennis te op te bouwen achter bijvoorbeeld het woord 'narcis' of 'krokus'. Ze hoeven in eerste instantie alleen de naam van die bloem te kennen. De leerkracht labelt de woorden snel door de narcis en de krokus op het plaatje (of in het echt) aan te wijzen en te zeggen: "Dit is een narcis. En dit is een krokus." Tussen het korte benoemen door of nadat alle woorden van de praatplaat kort gesemantiseerd zijn, praat de groep. Terwijl ze bij de praatplaat zitten hebben ze het er bijvoorbeeld over welke bloemen ze aan hun moeder zouden geven. En waarom juist die? Of ze zoeken samen met hun maatje of er grote verschillen zijn tussen de bloemen. En bespreken waar ze dat dan aan zien. Het consolideren kan vervolgens door het doen van gerichte activiteiten: buiten bloemen en bomen zoeken, deze bekijken en bespreken. Maar ook tekeningen van bloemen en bomen maken, of samen een snelgroeïend bloemetje of plantje zaaien en het proces van het 'groeien' dagelijks volgen en bespreken.

3. **Impliciet woorden aanbieden.** Voor sommige soorten woorden is het beter dat ze impliciet in veel contexten aan bod komen, zoals het woord 'bezig' of 'eindelijk'. De leidster/leerkracht gebruikt die woorden telkens in verschillende en steeds duidelijke contexten. Voor het impliciet woorden aanbieden is er een woordkalender die in de klas wordt opgehangen met woorden van de week, om leerkrachten te helpen deze woorden mee te nemen en op te nemen in het eigen taalgebruik.

Een voorbeeld van impliciet woorden aanbieden: Gedurende een week lang neemt een leerkracht het woord *eindelijk* mee in zijn of haar taalgebruik. Bijvoorbeeld door te zeggen: “*Eindelijk* kunnen we buitenspelen”, “Hè hè, *eindelijk* zijn jullie stil”, “Jullie maken me nieuwsgierig. Ik wil *eindelijk* wel eens weten wat jullie gebouwd hebben”.

Alle onderdelen van LOGO 3000 zijn flexibel in te zetten en vormen samen een losbladig systeem, zodat de woordenschatlessen ingepast kunnen worden in betekenisvolle contexten. Leidsters en leerkrachten kunnen de activiteiten in alle bestaande (VVE-) programma's of bij alle voorkomende activiteiten inplannen. Wanneer bijvoorbeeld het thema 'water' uit een VVE-programma wordt besproken, kiest de leerkracht onder andere het cluster 'drijven en zinken' dat uitgewerkt is op een leerkrachtkaart met bijbehorend woordweb. Of als een kind met een kapotte knie de klas in komt, kan de leidster snel de kaart met het cluster 'stoten - de wond - het bloed - de pleister' of de praatplaat 'het lichaam' erbij pakken.

2. Uitvoering

Materialen

LOGO 3000 heeft een handleiding voor leidsters en leerkrachten. Daarnaast bestaat het materiaal uit leerkrachtkaarten en kant en klare woordwebben voor het robuust woorden onderwijzen, uit praatplaten met afbeeldingen, foto's en tekeningen voor het snel woorden onderwijzen en uit woordkalenders met woorden van de week voor het impliciet woorden aanbieden. De woorden en het beeldmateriaal zijn ook digitaal beschikbaar. De digitale component bevat tevens een leerling omgeving met woordspelletjes voor extra herhalingsactiviteiten, waarmee leerlingen niet alleen op school maar ook thuis de woorden kunnen oefenen. Tot slot is er een digitale toets beschikbaar die gebruikt kan worden om leerlingen individueel te toetsen. Om goed te kunnen werken met de digitale component zijn er FAQ opgenomen en is er een helpdesk die scholen ondersteunt met technische problemen. Voor de werving is er een brochure en website (www.logo3000.nl) beschikbaar met informatie over LOGO 3000.

Bij elk basispakket hoort standaard een dagdeel introductietraining, inclusief hand-outs en evaluatieformulieren. Instellingen kunnen op maat verdere begeleiding inkopen. De trainers van de introductietraining en de implementatie worden specifiek opgeleid voor LOGO 3000. Er zijn een train-de-trainer draaiboek en een draaiboek voor implementatie en begeleiding van LOGO 3000 beschikbaar.

Locatie en type organisatie

De interventie kan op alle VVE instellingen worden uitgevoerd door leidsters en leerkrachten. In de praktijk zijn dit de kinderdagverblijven en peuterspeelzalen en groep 1 en 2 van het basisonderwijs (inclusief groep 3 van het speciaal onderwijs).

Opleiding en competenties van de uitvoerders

De uitvoerende pedagogisch medewerkers hebben minimaal een relevante MBO opleiding genoten, zoals een opleiding tot Pedagogisch Werker of de opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening. De uitvoerende leerkrachten hebben minimaal een relevante HBO opleiding, zoals de PABO.

De leidsters/leerkrachten dienen daarnaast kennis te hebben van de basisprincipes van de aanpak *Met Woorden in de Weer*. Indien de leidsters/leerkrachten niet bekend zijn met deze basisprincipes dan wordt aan hen een cursus van een dagdeel Basisprincipes Met woorden in de Weer gegeven. In deze cursus komt aan de orde hoe kinderen woorden leren, hoe woorden aangeleerd worden, waaronder de didactiek van de viertakt, komen de verschillende vormen van semantiseren en de instrumenten van woordenschatonderwijs aan bod.

Alle uitvoerders volgen verplicht een introductiecursus LOGO 3000 van een dagdeel om inzicht te krijgen in de doelen, het werken met de materialen en het inplannen van de woorden bij bestaande programma's. Tevens is er de mogelijkheid om vervolgcursussen te volgen, waarbij extra wordt ingegaan op verdieping, gevarieerd consolideren en de interactieve verwerking bij woorden leren. Ook wordt er coaching op maat aangeboden.

Kwaliteitsbewaking

Trainingen worden gegeven door middel van een train-de-trainer systeem. Kwaliteitsbewaking van trainingen vindt plaats door systematische evaluatie door middel van een schriftelijk vragenformulier dat wordt ingevuld na elke training. De evaluaties worden in kaart gebracht en met de trainers besproken. Tot nog toe zijn de evaluaties van alle trainers bovengemiddeld goed en geven geen enkele aanleiding om de trainingsopzet te veranderen. Mocht in de toekomst blijken dat de trainingen minder goed beoordeeld worden dan wordt daar actie op gezet: de trainingsopzet kan bijgesteld worden of specifieke trainers krijgen extra begeleidings-ondersteuning.

Randvoorwaarden

Voorwaarde voor een goede uitvoering van LOGO 3000 is dat er gedurende de dag extra 15 minuten tijd genomen wordt voor korte speelse woordleermomenten/-activiteiten, gekoppeld aan het thema of de andere dagelijkse activiteiten en dat leidsters/leerkrachten het materiaal inzetten en de woorden volgens de viertakt verantwoord aanbieden.

Implementatie

Bij elk basispakket LOGO 3000 zit een introductietraining van één dagdeel. Getrainde 'Met Woorden in de Weer' leerkrachten en leidsters hebben hieraan voldoende. Zij kunnen het materiaal goed inzetten binnen het bestaande curriculum. Voor niet getrainde leerkrachten en leidsters adviseren we een dagdeel training waarin de basisprincipes en –vaardigheden van de aanpak 'Met woorden in de Weer' behandeld worden. Daarnaast bestaat er optioneel de mogelijkheid voor 'training on the job'. In overleg met de uitvoerende instellingen wordt een programma op maat aangeboden. We adviseren de implementatie als volgt ter hand te nemen:

- de eerste maand veel experimenteren met alle materialen;
- de volgende twee maanden worden de leerkrachtkaarten, praatplaten en woordkalender systematisch ingezet;
- vanaf de vierde maand bieden leerkrachten en leidsters alle woorden (leerkrachtkaarten, praatplaten en woordkalender) aan die leerlingen niet kennen.

Kosten

Basispakketten

Afhankelijk van het type school en de bekendheid van de leidsters en leerkrachten met de viertakt of met de woordenschatdidactiek *Met Woorden in de Weer* zijn er twee basispakketten beschikbaar:

1. Pakket LOGO 3000:

Voor scholen en instellingen die bekend zijn met de didactiek van de viertakt of scholen waar leerkrachten aan de 'Met Woorden in de Weercompetenties' voldoen, bedragen de kosten €6.500,- (excl. BTW).

Dit omvat:

- alle LOGO 3000-materialen
- één jaar toegang tot logo-digitaal.nl op school; daarna jaarlijks een factuur op basis van de staffel en het leerlingenaantal van de gehele school.
- één introductiemiddag

2. Pakket LOGO 3000+:

Voor scholen en instellingen die bekend zijn met de didactiek van de viertakt of aan de 'Met Woorden in de Weer-competenties' voldoen en die een gedegen implementatietraject willen volgen bedragen de kosten € 7.500,- (excl. BTW). Dit omvat:

- alle LOGO 3000-materialen
- twee jaar toegang tot logo-digitaal.nl op school
- één introductiemiddag (het eerste jaar kunnen implementatiebijeenkomsten ingekocht worden voor
€ 600,- per dagdeel)
- twee implementatiebijeenkomsten of één dagdeel implementatie en één dagdeel 'training on the job'

Op pakket 2 is een uitbreiding mogelijk voor scholen die het hele team willen scholen en de aanpak van Met Woorden in de weer schoolbreed willen inzetten. De beweging van LOGO 3000 wordt zo doorgezet naar de hogere groepen.

Extra pakketten op maat

Er kunnen naast het basispakket afhankelijk van de groepssamenstelling op een school extra pakketten met korting bijbesteld worden voor de parallelgroepen, zodat de leerkrachten in elke groep beschikken over dezelfde materialen. De prijsstelling van de extra pakketten is:

Pakket peuters, per groep €590,- excl. btw

Pakket groep 1, per groep €990,- excl. btw

Pakket groep 2, per groep €990,- excl. btw

Pakket combinatiegroep 1/2, per combigroep €1.290,- excl. btw

Logo-digitaal

Logo-digitaal.nl is het eerste jaar onderdeel van het pakket LOGO 3000. Daarna sluit de school een licentie voor logo-digitaal.nl. De mogelijkheid bestaat om gebruik van logo-digitaal.nl voor tien jaar af te kopen. Naast logo-digitaal.nl op school, wordt logo-digitaal.nl thuis gebruikt om de woorden te oefenen. Omdat het aantal leerlingen dat gebruik maakt van de digitale thuiscomponent varieert, wordt een tweejaars licentie hierop afgesloten voor €1,- per leerling per maand.

3. Onderbouwing

Probleem

Logo 3000 is ontwikkeld om de woordenschatachterstanden van kinderen in een zo vroeg mogelijk stadium succesvol aan te pakken. Woordenschat is de verzameling woorden die een taal of een persoon rijk is. Er wordt vanuit gegaan dat leerlingen bij binnenkomst in groep 3 over minstens 3000 woorden moeten beschikken om op een zinvolle manier te kunnen beginnen met technisch lezen (Kuiken & Droge, 2010). Kinderen die in groep 1 de basisschool binnen komen, verschillen sterk in woordenschat van elkaar. Volgens Stahl (1999) beschikken kinderen uit taalrijke milieus op 3-jarige leeftijd over vijf keer zoveel woorden als kinderen uit kansarme groepen. Zo hebben Nederlandse kinderen met laag opgeleide ouders en kinderen met een bepaalde etnische achtergrond eveneens met laag opgeleide ouders, een hoger risico om het onderwijs in te stromen met een tekort aan Nederlandse woorden. Zij starten direct vanuit een achterstandssituatie. Ook kinderen van vluchtelingen zullen bij hun start in het Nederlandse onderwijs een woordenschatachterstand in het Nederlands hebben. Dat is ernstig, want een onvoldoende woordenschat is de meest belangrijke factor voor het falen op school (Becker, 1977; August, Carlo, Dressler & Snow, 2005; Folse, 2004; Nation, 2001). Een kind met een achterstand in woordenschat kan problemen krijgen in zijn sociaal-emotionele ontwikkeling omdat hij over te weinig woorden beschikt om zijn gevoelens of meningen te verwoorden en om vriendschappen aan te gaan of te onderhouden. Er kan ook een vertraging plaatsvinden in zijn cognitieve ontwikkeling: hij heeft moeite om aangeboden informatie te begrijpen (Van den Nulft & Verhallen, 2002).

Woordenschat is cruciaal voor taalvaardigheid. Je hebt woorden nodig, en kennis over hun betekenis en gebruik om gedachten en ideeën over te kunnen brengen, zowel mondeling als schriftelijk. Onderzoek wijst uit dat er een directe relatie is tussen de grootte van de woordenschat en begrijpend lezen (Anderson & Nagy, 1991; Bonset & Hoogeveen, 2010) en dat deze samenhang in de loop van het basisonderwijs alleen maar sterker wordt (Aarnoutse & Van Leeuwe, 1988; Bast & Reitsma, 1998). Aanvankelijke woordenschatachterstanden blijven hardnekkig: als een peuter of kleuter weinig woorden kent, zien we dat in alle volgende jaargroepen doorwerken. Onderzoek van Vermeer (2003) wijst uit dat de achterstand in woordkennis van 4-jarige allochtone kinderen gemiddeld 2000 woorden bedraagt. Acht jaar later, als dit kind het basisonderwijs verlaat, is de woordenschatachterstand alleen maar toegenomen. Dit is niet vreemd als men bedenkt dat de begripsmatige kennis die kinderen bezitten van belang is voor het leren lezen én voor het verwerven van nieuwe informatie (Vernooij, 2012).

Het is niet bekend om hoeveel kinderen het precies gaat. Wel is bekend dat het Nederlands basisonderwijs in het schooljaar 2015/2016 134.000 achterstandsl leerlingen telde (Nederlands Jeugdinstituut, 2016). Dit zijn kinderen uit gezinnen met een lagere sociaaleconomische status of laag opgeleide ouders. De focus van het VVE-(taal)beleid is vooral gericht op het aanpakken van achterstanden op het gebied van woordenschat.

Kuiken en Droge (2010) beschrijven dat de omvang van de woordenschat van zowel allochtone als autochtone achterstandsl leerlingen in grote mate te wensen overlaat. Het is daarom van groot belang om de ontwikkeling van de woordenschat zoveel mogelijk te stimuleren.

Oorzaken

Vaak ontstaat een woordenschatachterstand door een samenspel van verschillende risicofactoren. Deze factoren kunnen te maken hebben met de kinderen zelf, met het gezin of met de omgeving waarin zij opgroeien.

Kindkenmerken

Kinderen presteren verschillend op school. Deze verschillen zijn voor een deel te verklaren uit aangeboren kenmerken, die niet allemaal even sterk te beïnvloeden zijn. Sommige kinderen zijn

intelligenter dan andere kinderen. Kinderen kunnen ook beperkingen hebben die positieve contacten tussen ouder en kind in de weg staan en daardoor een negatieve invloed hebben op hun cognitieve ontwikkeling. Dat kan bijvoorbeeld gebeuren bij een moeilijk temperament, autisme of een lichamelijke handicap (zie Van Rooijen & Zoon, 2012).

Gezinsfactoren

Woordenschatachterstanden hebben ook te maken met het gezin waarin een kind opgroeit. De opleiding van de ouders is het meest bepalend voor het latere schoolsucces van kinderen. De relatie tussen lage opleiding van ouders en een minder optimale ontwikkeling van kinderen is in onderzoek duidelijk aangetoond (Suizzo & Stapleton, 2007; Zadeh, Farnia & Ungerleider, 2010). Laag opgeleide ouders doen minder activiteiten die de ontwikkeling van hun kinderen stimuleren zoals voorlezen, rijmen, doen-alsof spel en schriftactiviteiten. Er is minder sprake van een 'home learning environment' (Siraj-Blatchford, Taggart, Sylva, Melhuish, Sammons & Hunt, 2007; Sylva, Melhuish, Sammons, Siraj-Blatchford & Taggart, 2004), minder sprake van een taalstimulerend gezinsklimaat. Ook andere factoren die direct of indirect te maken hebben met het functioneren van het gezin, kunnen het risico op onderwijsachterstanden vergroten, zoals armoede, onveiligheid in de buurt, opgroeien in een eenoudergezin en psychische problemen van de opvoeder. Dit is nog meer het geval als verschillende van deze factoren tegelijkertijd spelen (zie Van Rooijen & Zoon, 2012).

Schoolfactoren

Goed woordenschatonderwijs leidt tot goed woordleren bij kinderen (Beck, McKeown & Kucan, 2002). Voor scholen is dan ook een belangrijke taak weggelegd als het gaat om taal-/woordenschatontwikkeling. Zeker anderstalige kinderen zijn voor de opbouw van hun woordenschat voor een groot deel afhankelijk van de mogelijkheden die zij op school krijgen. Uit onderzoek blijkt echter dat leerkrachten zelf aangeven dat er slechts in beperkte mate sprake is van gericht woordenschatonderwijs (Verhallen, 1991). Meer recent onderzoek geeft aan dat leerkrachten moeite hebben om het onderwijs af te stemmen op verschillen tussen leerlingen (Onderwijsinspectie, 2012 in: Spaans, de Maa en Verhallen, 2013). Ook blijken ze behoefte te hebben aan concreet materiaal om het woordenschatonderwijs vorm te geven (Bonants, 2014).

Hartingsveldt en Verhallen (2006) noemen een aantal tekortkomingen van het woordenschatonderwijs in de dagelijkse schoolpraktijk:

- Woorden komen te veel als losse eenheden aan bod
- Kinderen krijgen vaak geen helder beeld van de betekenissen van woorden
- Er is te weinig aandacht voor verdieping van woordkennis
- Er is geen duidelijke systematiek, woorden komen vaak hapsnap aan de orde
- Woorden worden niet voldoende herhaald
- Kinderen krijgen te weinig gelegenheid om woorden te gebruiken.

Ook in bestaande VVE programma's komen te weinig woorden aan bod en is er weinig aandacht voor een goed gestructureerde logische opbouw van de woordkennisnetwerk, wat belangrijk is voor het aanhaken van nieuwe woorden en betekenissen (Spaans, de Maa & Verhallen, 2013).

Aan te pakken factoren

Onderzoek laat zien dat de meest bepalende factor voor onderwijskwaliteit het handelen van de leerkracht is (Sparks & Hirsch, 2000). Daarom richt LOGO 3000 zich voornamelijk op het onderwijs door de leerkrachten concrete handvatten te geven om goed woordenschatonderwijs te kunnen geven. Hierdoor leren kinderen woorden beter aan, zoals uit voorgaande paragraaf bleek. De kinddoelen passen hier bij (kinderen kennen en begrijpen de 3000 BAK woorden, gebruiken deze en hebben een diepe woordkennis).

Daarnaast richt LOGO 3000 zich op de ouders om ook middels hen de woordenschatontwikkeling van het kind te stimuleren. De gestelde ouderdoelen passen hierbij (ouders begrijpen het belang van woordenschat en de taalomgeving thuis is verrijkt).

Verantwoording

Logo 3000 is ontwikkeld om leidsters en leerkrachten binnen kindercentra en basisonderwijs gereedschappen aan te reiken om een basiswoordenschat bij alle kinderen te kunnen bewerkstelligen. Onderzoek wijst uit dat intensief en rijk woordenschatonderwijs veel leerwinst oplevert. Expliciet woordenschatonderwijs leidt bij jonge kinderen niet alleen tot een significante vergroting van de woordenschat maar ook tot een verbetering van het fonologisch bewustzijn en woordherkenningsvaardigheden bij kinderen uit risicogroepen (McKeown & Beck, 2004; Beck e.a., 2002). In een grootschalige effectstudie (het Vocabulary Improvement Project) zijn de opbrengsten van woordenschatonderwijs op de lange termijn in kaart gebracht. De studie laat zien dat intensief woordenschatonderwijs leidt tot significante verbetering van scores op woordenschattesten én op toetsen van begrijpend lezen (McLaughlin, August & Snow, 2000).

De Met Woorden in de Weer aanpak

De didactiek zoals beschreven in het Met Woorden in de Weer-boek (Van den Nulft & Verhallen, 2001, 2012) wordt in LOGO3000 toegepast op de BAK-woorden. Deze aanpak is gebaseerd op het viertakt model (Verhallen & Verhallen, 1994) en de evidence based succesfactoren van woordenschatonderwijs (zie hieronder beschreven paragraaf *Kenmerken van effectief woordenschatonderwijs*). Bij elk van de vier fasen voor het leren en onderwijzen van woorden: voorbereiden, semantiseren, consolideren en controleren hanteert de Met Woorden in de Weer aanpak de volgende principes:

Bij voorbereiden gaat het om de zeer korte introductie van de context van het woordcluster en de begrippen die aangeleerd gaan worden. Er moet bij de kinderen een goed beeld worden opgeroepen. Dit kan door bijvoorbeeld te verwijzen naar een bekende gebeurtenis of door een plaat te laten zien. Omdat de woorden in LOGO 3000 in het kader van een thema voorkomen zullen de themaonderwerpen vaak de voorbereiding bepalen (Mulder e.a., 2009).

Bij de semantisering wordt vervolgens de betekenis van het nieuwe woord helder gemaakt. Dit kan op verschillende manieren. Als het concept achter het nieuwe woord bekend is en kinderen enkel een nieuwe woordvorm moeten leren, wordt gebruik gemaakt van 'labelen'. Labelen is een snelle, korte aanduiding geven, zodat kinderen begrijpen waar het woord naar verwijst.

Als het concept achter het woord niet bekend is, wordt gebruik gemaakt van een robuuste semantisering met een nadruk op conceptvorming en de achterliggende betekenisstructuren. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een hulpmiddel 'de drie uitjes': uitbeelden, uitleggen en uitbreiden.

De fase consolideren omvat vervolgens het veel en veelzijdig herhalen van de woorden middels korte, speelse en gevarieerde activiteiten. Bij de aanpak Met Woorden in de Weer is er voor het consolideren in de klas een woordmuur, waarin de woorden in onderling betekenisverband als geheugensteun in verschillende webstructuren zijn afgebeeld. Er zijn korte 5 minuten consolideerspelletjes, maar ook geïntegreerde consolideeractiviteiten (bv. het voorlezen van een prentenboek waarin woorden van de woordmuur terugkomen en de kinderen reageren door te klappen of Yèèh roepen als ze een woord herkennen). In de laatste fase gaat het consolideren over in controleren. Bij het controleren is het de bedoeling dat leidsters/leerkrachten nagaan of de kinderen de woorden echt kennen, receptief dan wel productief.

De leidster/leerkracht introduceert de woorden en daarna gaan de kinderen er zelf mee aan de slag en breiden verder hun kennis achter de woorden uit (diepe verwerking van de woordkennis). Voor alle woorden en woordrelaties is het leerdoel in eerste instantie de opbouw van receptieve kennis, waarna in de consolideerfase ook productief gebruik als kan leerdoel gelden (differentiatie).

Kenmerken van effectief woordenschatonderwijs

Effectief woordenschatonderwijs bestaat uit intentioneel onderwijs van geselecteerde woorden waarbij kinderen kennismaken met verschillende betekenisaspecten van woorden, de woorden herhaaldelijk krijgen aangeboden en de gelegenheid krijgen ze veelvuldig te gebruiken en te oefenen (Blachowicz, Fisher, Ogle & Watts-Taffe, 2006). Deze kenmerken vormen de pijlers van LOGO 3000 en worden hieronder toegelicht.

De geselecteerde woorden bestaan binnen LOGO 3000 uit de 3000 woorden van de Basiswoordenlijst Amsterdamse Kleuters (BAK). De BAK is in 2009 samengesteld om leerkrachten te helpen de woordenschatontwikkeling te bevorderen. De woorden van de BAK zijn binnen LOGO 3000 in gevarieerde logische (betekenis)clusters geordend met aandacht voor de belangrijkste woordstructuren, zodat een verantwoorde en gestructureerde kennisopbouw bereikt wordt. Voor diepe woordkennis zijn de expliciete korte woordenschatactiviteiten (leerkrachtkaarten/woordclusters en praatplaten/labelwoorden) uitgeschreven.

Uit diverse onderzoeken komen zes specifieke kenmerken van effectief woordenschatonderwijs naar voren, die alle in LOGO 3000 verwerkt zijn:

1. Herhaling: Het is van belang dat kinderen woorden in verschillende contexten tegenkomen (Blachowicz, Fisher & Ogle & Watts-Taffe, 2013; Stahl, 2005). In LOGO 3000 worden de 3000 woorden veelvuldig herhaald (in interactie, activiteiten, speelleerbladen, digitale spelletjes). In de scripts op de leerkrachtkaarten worden doelwoorden consequent herhaald. Stap 3 van de viertakt, het consolideren, is geheel gericht op herhaling in verschillende contexten.
2. Diepe verwerking van woordbetekenissen: Met betrekking tot de opbouw van diepe woordkennis (waarbij kinderen aan de verworven woorden een breed scala van betekenisaspecten toekennen en een gestructureerd woordkennisnetwerk opbouwen) baseert LOGO 3000 zich op onderzoek, waaruit blijkt dat interactie na het aanbieden van woorden en het gebruik van woordweb structuren (semantic maps) het begrip van de woorden verdiept en opslag in het lange termijn geheugen bevordert (Stahl, 1999, 2005; Marzano, 2004; McKeown & Beck, 2004). In LOGO 3000 is interactieve verwerking een vast onderdeel van semantiseren. Op de leerkrachtkaarten worden tips en suggesties gedaan voor interactie. Daarnaast zorgt de interactieve verwerking van de woorden ook dat kinderen incidenteel woorden leren uit een begrijpelijke context.
3. Gebruik van verbale en non-verbale middelen: Onderzoek toont aan dat woordleren significant wordt bevordert door een combinatie van verbale en non-verbale middelen (Marzano, 2004; Stahl & Fairbanks, 1986). Om informatie goed in het permanente geheugen op te laten nemen, moet deze volgens Beck e.a. (2002) niet alleen linguïstisch (op taal gebaseerd) maar ook non-linguïstisch (op beeld gebaseerd) zijn. Dit pleit ervoor om leerlingen omschrijvingen van woorden zowel in woord als in beeld weer te laten geven. In LOGO 3000 komen uitbeelden én uitleggen structureel aan bod binnen de semantisering. Daarnaast bevat het materiaal veel afbeeldingen (foto's en tekeningen). De 3000 geselecteerde woorden worden volgens verschillende didactieken (verbaal en nonverbaal, mondeling en digitaal aangeboden) aangeboden.
4. Expliciete aandacht voor betekenisrelaties tussen woorden: Onderzoek wijst uit dat 'semantic mapping' invloed heeft op het begrip van aangeleerde woorden in verschillende contexten. Daarnaast bevordert het 'semantic mapping' het vermogen te classificeren (Stahl, 1999, 2005). Bij de 360 leerkrachtkaarten van LOGO 3000 horen 360 webstructuren. De structuren helpen de kinderen de betekenisrelaties en patronen tussen woorden te begrijpen en te classificeren.
5. Woordmuur: Woordbetekenissen en relaties moeten voor kinderen zichtbaar gemaakt worden. Hiervoor zijn woordmuren een goed middel (Harmon, Wood, Hedrick, Vintinner & Wilford, 2009). In LOGO 3000 zijn de structuren kant en klaar om aan de muur te hangen, met op de leerkrachtkaarten suggesties voor toepassing, interactie en woordspelletjes.
6. Bewuste interesse en plezier in woorden en betekenissen bij kinderen stimuleren door gebruik van onder meer een woordrijke omgeving (met bijvoorbeeld woordenboeken, puzzels, woordspelletjes) en met voldoende tijd om nieuwe woorden te bespreken (Blachowicz e.a., 2013). LOGO 3000 maakt gebruik van aantrekkelijk materiaal, spelletjes, liedjes en versjes en digitale woordspelletjes.

Kort samengevat wil LOGO 3000 woordenschatachterstanden bij jonge kinderen verkleinen waarbij ze de woorden passief en actief kennen en gebruiken en over een diepe woordkennis beschikken door: het aanbieden van de 3000 geselecteerde woorden van de BAK, aan de hand van de stappen van de viertakt en daarbij gebruikmakend van verschillende verbale- en non-verbale middelen en werkvormen, interactieve verwerking en door het creëren van een woordrijke omgeving en het gebruik van aantrekkelijk materiaal.

Het betrekken van ouders

Om de effecten van het woordenschatonderwijs in het kindercentrum/school te versterken bevat LOGO 3000 een oudercomponent. Ouderbetrokkenheid en vooral actief onderwijsondersteunend gedrag van ouders heeft een positief effect op leerprestaties van kinderen. Het gaat daarbij om het thuis voorzien in een breed scala van aan leren gerelateerde activiteiten, zoals: voorlezen, spelenderwijs letters leren, zingen en rijmen (Sylva e.a., 2004; Siraj-Blatchford e.a., 2007). Ouders die hun kinderen een rijke taalomgeving bieden leveren een belangrijke bijdrage aan de taal-/denk ontwikkeling van hun kinderen (Van Drimmelen, 2000).

In LOGO 3000 worden ouders middels ouderbijeenkomsten geïnformeerd over het belang van woordenschatontwikkeling en leren ze hoe ze thuis samen met hun kind kunnen omgaan met de speel-werkbladen van LOGO 3000.

4. Onderzoek

4.1 Onderzoek naar de uitvoering

- A. Spaans, G., Maa, J. de, & Verhallen, M. (2013). Eindrapportage PO Raad. Ouderparticipatie en taalontwikkeling Ei van Columbus. Verbreding en verspreiding opbrengsten. PO-Raad: Utrecht. (te downloaden <http://www.expertisecentrumtop.nl/good-practice/het-ei-van-columbus-16>)
  - B. Een evaluatieonderzoek naar de ervaringen met LOGO 3000 en daaraan gekoppelde oudercursussen. In totaal is in acht gemeenten gedurende drie jaar uitvoering aan het project gegeven door het opzetten van pilots, implementatie en monitoring. In alle gemeenten is zelf evaluatieonderzoek uitgevoerd, deze studie zet alle resultaten op een rij.
  - C. De bevindingen zijn positief en veelbelovend, zowel de rapportages van leerkrachten/pedagogisch medewerkers als met name de methode-afhankelijke toetsgegevens wijzen dit uit. Leerkrachten geven aan dat kinderen meer woorden kennen en zich meer en beter uiten. Kinderen gebruiken meer woorden in de groep en er is een duidelijke toename van de woordenschat. In de verschillende pilots is gerapporteerd dat niet alleen de woordenschat, maar ook de taalvaardigheid van kinderen na een jaar is vooruit gegaan. Uitvoerders vinden het beeldmateriaal bij de woorden goed en duidelijk. Bovendien geven de meesten aan dat het prettig materiaal is om mee te werken vanwege het gemak waarmee zoveel woorden en leuke lesideeën beschikbaar zijn. Opgemerkt wordt dat LOGO 3000 goede handreikingen biedt voor het herhalen en oefenen van woorden.
-
- A. Kassem, N. (2014). De opbrengsten van het werken met LOGO 3000 en de gebruikerservaringen van leerkrachten. Eindrapportage gebruikersonderzoek LOGO 3000 2014. Universiteit van Amsterdam: Amsterdam.
  - B. Onderzoek naar gebruikerservaringen van leerkrachten door middel van een digitale vragenlijst. Alle scholen en instellingen die gebruikmaken van LOGO 3000 zijn per mail uitgenodigd om aan het gebruikersonderzoek deel te nemen. Aan het onderzoek hebben in totaal 121 leerkrachten deelgenomen van 91 verschillende onderwijsinstellingen. In de vragenlijsten werd gevraagd naar de waardering van de interventie, naar de ervaren ondersteuning en naar de ervaren opbrengsten.
  - C. Het werken met LOGO 3000 wordt positief tot zeer positief geëvalueerd. LOGO 3000 wordt door de meeste leerkrachten dagelijks ingezet en zij geven aan dat ze de gestelde leerdoelen m.b.t. het aantal aan te bieden woorden halen. Er zijn volgens de leerkrachten meerdere leeropbrengsten zichtbaar. Zo krijgen kinderen meer plezier in het leren van woorden, leren kinderen meer woorden en bouwen een gestructureerd woordkennisnetwerk op. Ook merken leerkrachten dat de interactie verbetert door het werken met LOGO 3000. De leerkrachten geven aan behoefte te hebben aan een digitale toets. Deze is in 2015 beschikbaar gekomen voor de LOGO-gebruikers.

4.2 Onderzoek naar de behaalde effecten

In Nederland zijn verschillende onderzoeken uitgevoerd naar de effecten van de aanpak *Met Woorden in de Weer*. Het materiaal van LOGO 3000 is gebaseerd op de woordenschatdidactiek *Met Woorden in de Weer* (Van den Nulft & Verhallen, 2002).

- A. Verhallen, M., & Zalm, E. van der (2005). Verbetering van woordenschatopbouw bij jonge kinderen. Mogelijkheden in de voor- en vroegschoolse educatie. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 74(2), 33-45.

- B. Een vergelijkend effectonderzoek onder 94 leerlingen (4-5 jaar) bij enerzijds groepen die met alleen Piramide (een bestaande VVE-methode) werken (n=44) en anderzijds groepen waarin de aanpak Met Woorden in de Weer geïntegreerd is in Piramide (n=50).
  - C. Nagegaan is of de kleuters meer woorden leren (verbreding van woordenschat), maar ook of de kinderen bij de woorden meer woordkennis opbouwen. In beide groepen is de woordkennis van de kinderen significant toegenomen. In de geïntegreerde groep leerden kinderen niet alleen meer woorden, maar nam ook de kwaliteit van de woordenschat (diepe woordkennis) toe. Dit verschil is te zien bij het uitvoeren van hogere cognitieve operaties zoals categoriseren.
- A. Bulters, I., & Vermeer, A. (2007). Leerkrachtvaardigheden en woordenschatonderwijs. Het effect van training op leerkrachtgedrag en leerlingprestaties. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 77(1), 9-21.
  - B. Het onderzoek gaat na in hoeverre training van de woordenschatmethodiek volgens Met Woorden in de Weer daadwerkelijk leidt tot verandering van het leerkrachtgedrag in de klas, en in hoeverre hun leerlingen daarvan profiteren. Zowel vóór als na de training hebben de onderzoekers in een woordenschatles geobserveerd en zijn de leerkrachten (n=4) over hun woordenschatonderwijs bevraagd. Daarnaast is van de woordenschatles vóór, en die ná de training, een voor- en natoets bij de leerlingen (n=66) afgenomen.
  - C. Resultaten laten zien dat de leerkrachtvaardigheden sterk zijn verbeterd, van gemiddeld 28% naar 68% van het gewenste basisniveau op de zes onderzochte categorieën selecteren, voorbereiden, semantiseren, consolideren, controleren en registreren. Leerlingen hadden significant meer kennis van de doelwoorden opgedaan dan leerlingen in de controlegroep. Opvallend daarbij is dat leerlingen niet alleen meer woorden kennen, maar ook nog eens meer kennis per woord hebben opgedaan: ze hebben de doelwoorden 'dieper' verworven.

5. **Samenvatting Werkzame elementen**

- Het aanbieden van geselecteerde woorden met de BAK woordenlijst
- Gebruik van het viertakt model a.h.v. Met woorden in de Weer
- Gebruik diepe verwerking van woordbetekenissen door interactieve verwerking, woordweb structuren, verbale- en non-verbale middelen, woordmuur en aantrekkelijk materiaal en woordspelletjes om interesse en plezier in woorden en betekenissen te stimuleren.

6. Aangehaalde literatuur

- Aarnoutse, C., & Van Leeuwe, J. (1988). Het Belang van Technisch Lezen, Woordenschat en Ruimtelijke Intelligentie voor Begrijpend Lezen. *Pedagogische Studieën*, 65, 49-59.
- Anderson, R., and W. Nagy. 1991. Word meanings. In R. Barr, M. Kamil, P. Mosenthal, and P.D. Pearson, (Eds.), *Handbook of Reading Research*, Vol. 2, pp. 690–724. New York: Longman.
- August, D., Carlo, M., Dressler, C. and Snow, C. (2005), The Critical Role of Vocabulary Development for English Language Learners. *Learning Disabilities Research & Practice*, 20: 50–57.
doi:10.1111/j.1540-5826.2005.00120.x
- Bast, J.W. & Reitsma, P. (1998). Analyzing the development of individual differences in terms of Matthew effects in reading: Results from a Dutch longitudinal study. *Developmental Psychology*, Vol 34(6), Nov 1998, 1373-1399.
- Beck, I. L., McKeown, M. G. & Kucan, L. (2002). *Bringing words to life: Robust vocabulary instruction*. New York, Guilford.
- Becker, W.C. (1977) 'Teaching reading and language to the disadvantaged – what we have learned from field research.' *Harvard Educational Review*, 47: 518-543.
- Blachowicz, C.L.Z, Fisher, P.J., Ogle, D., & Watts-Taffe, S. (2013). *Teaching academic vocabulary K-8: Effective practices across the curriculum*. New York: Guilford.
- Cassidy, J., & Grote-Garcia, S. (Eds.).
- Blachowicz, C.L.Z., Fisher, P. J., Ogle, D. & Watts-Taffe, S. (2006). Vocabulary: Questions from the classroom. *Reading Research Quarterly*, 41: 524–539.
- Boerdam, A. (2012). *Jaarrapport 2012 bij de landelijke jeugdmonitor*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).
- Bonants, A. (2014). *Woordenschat onderwijs in Amsterdam. Een inventarisatie van de stand van zaken*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Bonset, H. & M. Hoogeveen (2010). *Woordenschat in het basisonderwijs. Een inventarisatie van empirisch onderzoek*. Enschede: Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO).
- Bulters, I., & Vermeer, A. (2007). Leerkrachtvaardigheden en woordenschatonderwijs. Het effect van training op leerkrachtgedrag en leerlingprestaties. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 77(1), 9-21.
- Drimmelen, R. van (2000). Een slechte start kun je niet overdoen!: Een visie op achterstandbestrijding bij jonge allochtone kinderen. Utrecht: Forum.
- Folse, S (2004). Myths about Teaching and Learning Second Language Vocabulary: What Recent Research Says. *TESL Reporter* 37,2 (2004), pp. 1-13.
- Harmon, J. M., Wood, K. D., Hedrick, W. B., Vintinner, J., & Willeford, T. (2009). Interactive word walls: More than just reading the writing on the walls. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 52(5), 398–408.

- Hartingsveldt, W., & Verhallen, M. (2006). Met woorden in de weer in het speciaal basisonderwijs. *Tijdschrift Logopedie en Foniatrie*, 120, 10-16.
- Kassem, N. (2014). *De opbrengsten van het werken met LOGO 3000 en de gebruikerservaringen van leerkrachten. Eindrapportage gebruikersonderzoek LOGO 3000 2014*. Universiteit van Amsterdam: Amsterdam.
- Kuiken, F. & Droge, S. (2010). *Woordenlijst Amsterdamse kinderen. Deelproject 'woordenschat'*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Marzano, R. J. (2004). *Building background knowledge for academic achievement: Research on What Works in schools*. Alexandria, USA: ASCD.
- McLaughlin, B. August, D. & Snow, C. E. (2000). *Vocabulary knowledge and reading comprehension in English language readers. Final performance report*. Washington DC. Office for Educational Research and Improvement.
- McKeown, M. G. & Beck, I.L. (2004). "Direct and Rich Vocabulary Instruction." In *Vocabulary Instruction*, edited by J. F. Baumann and E. J. Kame'enui, 13-27. New York: Guilford Press, 2004.
- Mulder, F., Timman, Y. & Verhallen, S. (2009). *Basiswoordenlijst Amsterdamse Kleuters (BAK)*. Amsterdam: ITTA.
- Nation, I. (2001). *Learning vocabulary in another language*. Cambridge university press.
- Nederlands Jeugdinstituut (2016). *Cijfers Onderwijsachterstanden*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Nulft, D. van den & Verhallen, M. (2002). *Met woorden in de weer. Praktijkboek voor het basisonderwijs*. Coutinho, Bussum.
- Nulft, D. van den & Verhallen M (2012). *Kwaliteitskaarten woordenschat*. PO raad, Utrecht (te downloaden <http://www.schoolaanzet.nl/thematische-inhoud/detail/kwaliteitskaart-woordenschat-semantiseren/>, etc.)
- Rooijen, K. van, & Zoon, M. (2012). *Risicofactoren voor onderwijsachterstanden*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Siraj-Blatchford, I., Taggart, B., Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P. & Hunt, S. (2007). *Qualitative Case Studies: How low SES families support children's learning in the home*. In *Effective Pre-school and Primary Education 3-11, Promoting Equality in the Early Years: Report to The Equalities Review*.
- Spaans, G. Maa, J. de, & Verhallen, M. (2013). *Eindrapportage PO Raad. Ouderparticipatie en taalontwikkeling Ei van Columbus. Verbreiding en verspreiding opbrengsten*. PO-Raad: Utrecht.
- Sparks, D. & Hirsh, S. (2000). Strengthening professional development. *Education Week*, 19(37), 42-45.
- Stahl, S. (2005). Four problems with teaching word meanings (and what to do to make vocabulary an integral part of instruction). In E. H. Hiebert and M. L. Kamil (Eds.), *Teaching and learning vocabulary: Bringing research to practice* (pp. 95–114). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Stahl, S. A. (1999). *Vocabulary development*. Cambridge, MA: Brookline books.

Stahl, S. & Fairbanks, M.M. (1986) 'The effects of vocabulary instruction: a model based meta-analysis.' *Review of Educational Research*, 56:72-110

Suizzo, M. A., & Stapleton, L. M. (2007). Home-based parental involvement in young children's education: Examining the effects of maternal education across U.S. ethnic groups. *Educational Psychology*, 27, 533-556.

Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I. & Taggart, B. (2004). *The Effective Provision of Pre-school Education (EPPE) Project: Technical paper 12 - final report. Effective pre-school education*. London: Institute of Education.

Verhallen, M. (1991). *Woordenschatuitbreiding bij anderstalige kinderen*. Amsterdam: Instituut voor Algemene Taalwetenschap.

Verhallen, M. & Verhallen, S. (1994). *Woorden leren, Woorden onderwijzen*. Hoevelaken.

Verhallen, M., & Zalm, E. van der (2005). Verbetering van woordenschatopbouw bij jonge kinderen. Mogelijkheden in de voor- en vroegschoolse educatie. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 74(2), 33-45.

Vermeer, A. (2003). NT2-onderwijs en onderwijs Nederlands als moedertaal. In: R. Appel (Red.), *Onderwijskundig Lexicon. Editie III. Onderwijs Nederlands als tweede taal*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.

Vernooy, K. (2012). *Nog een weg te gaan. Het verbeteren van leesvaardigheid nader bekeken*. Hengelo: Hogeschool Edith Stein.

Zadeh, Z. Y., Farnia, F., & Ungerleider, C. (2010). How home enrichment mediates the relationship between maternal education and children's achievement in reading and math. *Early Education and Development*, 21, 568-594.

Samenwerking erkenningstraject

Het erkenningstraject wordt in samenwerking uitgevoerd door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), het RIVM Centrum Gezond Leven (CGL), het Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCJ), het Kenniscentrum Sport, Vilans, het Trimbos Instituut en MOVISIE. Door samen te werken aan het beoordelen van interventies volgens eenduidige criteria streven wij naar kwaliteitsverbetering in de betrokken werkvelden.

